
Religion and power in Spinoza. Essays on the Tractatus Theologico-Politicus

Josep Olesti i Jörg Zimmer (ed.)

Berna: Peter Lang, 2020. 154 p.

ISBN 978-30-34338-07-3

GUILLEM SALES VILALTA

Universitat de Barcelona

guillem.sales@ub.edu

Religion and power in Spinoza. Essays on the Tractatus Theologico-Politicus és el fruit d'un esforç curós per oferir una visió polièdrica del *Tractatus Theologico-Politicus* (en endavant, TTP). Josep Olesti i Jörg Zimmer, tots dos professors de la Universitat de Girona, han aconseguit compilar sis articles que aborden diferents aspectes rellevants de l'obra, tot donant lloc a un conjunt que abraça diversos punts d'interès per als estudiosos del pensament polític spinozià. La tria de l'anglès com a llengua vehicular del recull evidencia la vocació d'Olesti i Zimmer que l'obra entri en diàleg amb els treballs sobre Spinoza i el TTP confegits recentment en el panorama acadèmic internacional. Amb aquest gest, de fet, Olesti i Zimmer contribueixen que la investigació catalana en filosofia adquireixi projecció i, d'aquesta manera, vagi consolidant el seu lloc dins el món acadèmic contemporani. Una llambregada ràpida al contingut dels diferents articles posa de manifest la precisió de les contribucions i el seu interès en el context de les discussions actuals sobre el TTP.

En el primer dels articles que conformen l'obra, Miquel Beltrán parteix de la traducció anglesa que Oberto Marrama feu del text d'Alexandre Koyré «Le Chien, constellation céleste, et le chien, animal aboyant» (1950). Seguint Koyré, Marrama suggereix que cal atribuir al Déu de Spinoza un «enteniment creatiu», capaç de concebre tot allò que crea abans de crear-ho efectivament. Beltrán desenvolupa el seu article com a resposta crítica a la interpretació de Koyré i Marrama, argüint que en el Déu spinozià, font de tot allò real, enteniment i creació són dues coses inseparables. La crítica de Beltrán posa sobre la taula un punt clau per interpretar adequadament la filosofia de Spinoza: la necessitat de no atribuir a Déu enteniment i voluntat *qua* facultats autònomes i separades l'una de l'altra. Tot recolzant en un exercici exegetíc sòlid, doncs, Beltrán mostra com Déu «vol» allò que «entén», en el sentit que estableix com a eternes totes aquelles veritats que es troben contingudes en la seva essència infinita.

Tot seguit, Francisco David Corrales Cordón desvela en el seu article l'existència de semblances rellevants entre el concepte de profecia que Spinoza presenta en el TTP i la noció de profecia que Averroes desgrana en el *Talkhis kitab al-hiss wa-al-mahsus* (*Epítom dels Parva Naturalia*). Tal com Corrales Cordón mostra, entre els conceptes de profecia de Spinoza i Averroes hi ha tres grans paral·lelismes. D'entrada, coincideixen des d'un punt de vista epistemològic, amb el benentès que tots dos autors caracteritzen la profecia com a activitat imaginativa, mancada del rigor i la precisió propis del coneixement racional. En segon terme, n'aborden semblantment la dimensió antropològica: el profeta no és un missatger elegit i amb accés privilegiat a la veritat revelada, sinó un ésser ungit amb una imaginació extraordinària i uns dots retòrics avinents per comunicar els fruits d'aquesta seva imaginació. En últim lloc, també comparteixen la manera d'entendre el rol social de la profecia: mercès al seu llenguatge pintoresc i colpidor, el profeta pot ensenyar la llei divina a tots aquells que no disposen de mitjans per accedir-hi.

A continuació, Josep Olesti efectua en l'article «Imperium in imperio: themes and variations» una anàlisi curiosa de l'expressió «imperium in imperio». Segons Olesti observa, poden distingir-se'n dos grans usos: un de polític i un de metafísic. El polític és desplegat en el capítol XVII del TTP, en connexió amb la tesi spinoziana d'inspiració hobbesiana que tot el poder ha de recaure sobre el sobirà a què s'atorga el dret d'instituir lleis. En el TTP, «imperium in imperio» designa la tessitura que es concreta quan hi ha un estament religiós que pretén apropiarse de competències com la potestat de decidir sobre els quefers sagrats i litúrgics: l'estament susdit acaba esdevenint un «estat dins l'estat», que mina el poder de l'estat vertader i l'aboca a la destrucció. L'ús metafísic apareix en l'*Ethica* i el *Tractatus Politicus*: Spinoza hi empra l'expressió per referir-se a la concepció esbiaixada de l'home com a «imperium in imperio», això és, com a ésser únic, capaç de transcendir el determinisme de la natura. Feta l'anàlisi d'ambdós usos, Olesti clou l'article argüint que les realitats que l'un i l'altre denoten arrelen en una concepció errònia, no spinoziana de poder.

En el quart article del recull, Josep Maria Ruiz Simon emprèn una contextualització acurada dels elements del TTP que remetent als *Annales* de Tàcit. En l'extensa secció inicial de l'article, Ruiz Simon situa les referències de Spinoza a Tàcit en el marc de les disputes ideològiques entre remonstrants i antiremonstrants, vencedors aquests darrers després de celebrar-se el sínode de Dort (1618-1619). El triomf dels protestants antiremonstrats hauria preocupat Spinoza atesa llur defensa d'una «sobirania dual», segons la qual ha d'existir un poder religiós amb un seguit de competències pròpies, alienes al poder polític. Per causa d'aquest fet, els antiremonstrants sostenen una «opinió sediciosa», que fa perillar la integritat de l'estat en tant que, per dir-ho amb Olesti, obren les portes a un «imperium in imperio». De fet, i enllaçant de nou amb Tàcit, Ruiz Simon suggereix que Spinoza veu en els antiremonstrants una amenaça potencial a la llibertat d'expressió semblant a la que, segons Tàcit, va concretar-se fatalment en temps d'August i Tiberi. Sobre la base d'aquesta vasta contextualització, Ruiz Simon ressegueix en la resta de l'article les màximes de Tàcit i Maquiavel que Spinoza esgrimeix com a remei als perills esbossats.

Per tal de completar el conjunt, els dos darrers articles a cura de Moshe Shner i Jörg Zimmer paren esment en la petja del pensament polític de Spinoza sobre la filosofia dels segles XVIII i XIX. Shner presenta la historització de les Escripures i la reivindicació de la tolerància entre religions com a novetats insòlites del TTP. Aquestes dues fites s'haurien aconseguit gràcies a dos dels intel·lectuals jueus més destacats de la segona meitat del segle XVIII: Moses Mendelssohn, advocat sense parió de la tolerància, i Solomon Maimon, l'«Spinoza del segle XVIII» que tornà a insistir en el caràcter històric de les Sagrades Escripures. Finalment, Jörg Zimmer escodrina la lectura del TTP que feren Marx i Feuerbach. Abans, delinea el complex procés de recepció de la filosofia spinoziana a Alemanya des de l'estigmatització marcada que el travessà a la primeria del segle XVIII fins a l'entusiasta lectura de la seva metafísica per part de Schelling i Hegel.

Les dues darreres aportacions de Shner i Zimmer, en fi, acaben de perfilar un conjunt ric, que aplega amb una coherència remarcable diverses facetes del TTP. Beltrán i Olesti aborden qüestions del TTP que entronquen amb temes nuclears de l'*Ethica*: llurs interpretacions miren de vessar llum sobre qüestions del pensament polític de Spinoza per referència a elements centrals de la metafísica spinoziana. Corrales Cordón i Ruiz Simon acusen una vocació més històrica, en tant que posen de manifest els vincles del TTP amb l'averroisme i les teories polítiques influïdes per Tàcit, respectivament. Finalment, Shner i Zimmer completen la perspectiva històrica de Corrales Cordón i Ruiz Simon tot traslladant el focus d'atenció a dos moments clau dins el procés de recepció de TTP. Amb solament sis articles, així doncs, Olesti i Zimmer han sabut travar un corpus complet, just mereixedor d'un lloc digne dins els estudis spinozians contemporanis.